

VAHUR LAIAPEA

**HINGEDEPÄEV
HROZA
KULAS**

**VALUSAID LUGUSID
UKRAINA SÕJAST**

Toimetanud Helve Hennoste
Kujundanud Jan Garshnek
Küljendanud Erje Hakman

Raamatu väljaandmist toetas Eesti Kultuurkapital

© Autor ja kirjastus Argo, 2025
Kõik õigused kaitstud

www.argokirjastus.ee
ISBN 978-9916-704-70-7
Trükitud Tallinna Raamatutrükikojas

Sellesse raamatusse kogutud lood on kirjutatud aastatel 2023–2024 Ukrainas, mõned ka Eestis. Esmalt on need ilmunud ajalehes Postimees. Ajakirjandus see ei ole. Ilukirjandus ka mitte. Kirjutan elukirjandust.

Tegemist on autori kolmanda Ukrainas, Ukrainast ja selle inimestest kirjutatud raamatuga. Esimene, „Ukraina päevikud“ ilmus 2023. aastal, teine, „Ukraina fragmendid“ 2024. aastal.

Vahur Laiapea
Suurupis, 10. jaanuaril 2025. aastal

SISUKORD

Trellidega ristitud rahvas. Sissejuhatuse asemel	11
I OSA	17
Hingedepäev Hroza külas	19
Poja elu vanemate õlgadel	25
Sofia tahab koju	29
Sofia ja Irõna	29
Marõna	32
Svitlana	33
Aljona	34
Koos emaga igavesti Umani lastekodus	37
Roma	38
Nastia	39
Albina	40
Liigeselukk ja balleti proteesidel	41
Soojus katkistele inimestele	47
Olha, kosmeetik	47
Halõna, õmbleja	50
Soe veri ja külm veri	53
Svjatoslav	55
Piinatud Pavel Rostovi vanglas	59
Lidia	60
Pavel	61
Palve jõud ja sõduri hambad	65
Nikita. Venemaa vanglast kandraamil	71
Verevalumid Vova seljal	77
Sergei	78

Inna	79
Vova.....	79
Tunnistus piinamisest ja armastusest.....	83
Serhii.....	83
Anna	84
Nad on orjad	87
Headuse armeed ja vägistatud naised.....	93
Headuse armee	93
Vägistatute lood.....	95
II OSA	99
Hanejaht Ukraina moodi	101
Did ja Otets	102
Raivo ja pardid.....	103
Donbass Hersonist. Kolm tundi diversandiga	105
Sääreлуу ja Vene sõduri saapad.....	113
Saša	113
Sumõ. Roman	116
Lendav lehm Donbassis ja teised lood	119
Serhii.....	119
Vassili.....	122
Ljutii.....	124
Lurjused, kuid mitte idioodid	127
Volodja	127
Oksana	129
Gangreen, kasvaja ja Vene maailm Ukrainas.....	133
Šepetivka, Olõna.....	133
Šepetivka, Vasõl.....	135
Izjum.....	136
Izjum, Daissa	138
Tihhon. Vana mees tahab sõtta	141
Arni purustatud õlg.....	145
Brigadir, vend relvavendade seas	149
Petserisse röövitud pois.....	155
Halõna ja Serhii.....	155
Vika.....	158

Verised jäljed Pravdino külas	161
Ženja	161
Dusja ja Valja	163
Kostja surm. Matmine madalasse hauda	164
Sonja. Elupäästja	165
Vasakkaldal tapetud tütar	167
Vanaema Olga	167
Ljuda surm	169
Andrei ja Aljona	171
Uputus ja vanaema katusel	173
Liina	173
Suure sõja aeg	175
Uputus	176
III OSA	181
Egert ja Foy, kass ja koer	183
Egert	183
Foy ja Monty	186
Üks päev Sergo Susi elus	189
Annely Kolk, südamesaadik Ukrainas	195
Martti Susi. Surma eest Ukrainasse	199
Ukrainasse	202
Uude väeossa	203
Tšornobõli	205
Pärast sõda	206
Kuidas venelane ähvardas Eestlase tappa	209
Kasvamise aeg	210
Sõtta	211
Krõnkõ	212
Viimased missioonid	214
Martin Jäägeri hukkumine. Koju	216
Andrese verine lahing Nju Jorgi all	219
Ukrainas	220
Lahing Nju Jorgi all	222
Venemaa psühhopatoloogia valguses. Lõpetuseks	225

Hroza küla. Siin oli kohvik, kus 2023. aasta 5. oktoobril istus peielauas sadakond inimest. Kell 13.15 langes kohvikule venelaste Iskanderi rakett. Hukkus vähemalt viiskümmend üheksa inimest. Autori foto

TRELLIDEGA RISTITUD RAHVAS. SISSEJUHATUSE ASEMEL

Vene teatrikunstnik Eduard Kotšergin kirjeldab oma kasvamisraamatus „Trellidega ristitud” enda, väikese poisi sõjajärgset aastatepikkust teekonda Siberi kasvatusasutustest kodulinna Leningradi. Kirjeldab jõhkrust, sadismi, jälkusi, mida nägi ja koges. Nappi ellujäämist. Sõbrunemist pimedaga poisi Mitkaga, kes oli kerjuste jõugu meeleva sattu. Need sundisid Mitkat enda heaks kerjama. Et almuseandjates enam haletsust äratada, otsustasid nad poisi parema käe ära lõigata. Mitka kuulis seda pealt ja tal õnnestus jõugu käest põgeneda.

„Kerjused võisid Mitkaga teha mida tahes: teise silma välja torgata, tüki ninast või mokad küljest kiskuda, raiuda ära käe, jala, keele, et ta ei räägiks, vaid ainult mõmiseks, õnnetu peletise kasti panna ja tassida teda mööda linnu ja külasid, inimestelt kaastundest ning headusest viimseid krosse välja pressides.” Nii kirjutab Eduard Kotšergin. Ja lisab, et oma pikal teekonnal nägi ta selliseid juhtumeid palju. Ta rõhutab, et on asju, millest ta oma raamatus ei kirjuta. Sästab lugejat ja küllap ka ennast.

Kui 2023. aasta septembris Hersonis olin, kirjeldas Venemaa okupatsiooni ajal kinni võetud ja rängalt piinatud Vjatšeslav üleelatud. Kuidas üheksateist-kahekümneaastased valvurid vange surnuks peksid. Vjatšeslav ei suutnud mõista, kust on pärit nende noormeeste sadism. Teadvusetuks pekstud vange töid nad teadvusele nõnda, et surusid neile auto amortisaatori silindrit päraksusse.

Vjatšeslav ei mõista, aga mina mõistan. See sadism on pärit vene kultuuris, ühiskonnas ja inimestes sügavale talletunud blatnoimentaliteedist. Milles see seisneb? Õigus on tugevamal, vägivaltatsejal, esimesena lööjal, ründajal. Elus saab püsida, „elamisväärset“ elu elada ainult vägivalda, valemise, varastamise, öördamisega. Rahumeelsus, headus on nõrkuse tunnus ja nõrku tuleb peksta, hävitada, neilt ära võtta see, mis võtmist väärrib. Kaasinimest saab kohelda ülalt alla või alt üles vaadates, mitte eeldusel, et ta on sinuga võrdne. Kangelaslikkus tähendab vägivaldsust, seda kas või iseenda vastu, kui kedagi teist käepärast ei ole. Mitte mingil juhul ei ole rahulik, hooliv ja töökas elu midagi kangelaslikku. Töö ja elu peavad inimese kiiresti läbi põletama, tapma, siis on lootust kangelase aupaistele.

Kes on praegu Vene ühiskonna kuritegeliku hierarhia tipus? Blatnoide blatnoi, urkade urka, kõige suurem seaduslik varas, varas seaduses? Arvasite ära – Putin, keda vahel ka presidendiks nimetatakse. Keelekasutus avab kõneleja olemuse. Putini üks kuulsamaid blatnoislängist pärit väljendeid pärineb 1999. aastast, kui ta värske peaministrina lubas jälitada tšetšeeni terroriste kõikjal ja vajadusel nad ka peldikus vagaseks teha. Kas mäletate FSB/Putini korraldatud kortermajade õhkulaskmisi Venemaal selsamal 1999. aastal, et need teod nendesamade tšetšeenide kraesse ajada ja neid siis

„peldikus vagaseks teha“? Putin tegigi seda – tema algatatud teise Tšetšeenia-sõjaga. Gruusia ründamise järel 2008. aastal lubas Putin Saakašvili munepidi üles puua. Saakašvili on Gruusia vanglas suremas. Putinil ei ole vaja teda enam munepidi pooma minna, sest ta on Gruusias võimule upitanud oma mehe, kes Saakašvili hävitamise lõpule viib. Kas mäletate Putini sõnumit Ukrainale vahetult enne selle riigi ründamist: meeldib või ei meeldi, kannata ära, mu kaunitar? See on vägistamisretoorika. Kaunitar kannatab ära ja need sõnad pöörduvad Putini ning Venemaa juurde tagasi. Putin ja Venemaa – need kaks ei ole midagi eraldiseisvat. Need on sama nähtuse kaks, vaid tinglikult eristatavat osa. Püramiid ja selle tipp, mis ei saagi olla teistsugune kui alus, mis seda kannab.

Munepidi poomisest veel. Kord jäi netiavarustes ette foto revolutsioonijärgsetest metsikustest – Vene külapreester oli tööpoolest munepidi puu otsa poodud. Nii et Putin ei ole sõnakunstnik, vaid taastab traditsioone. Ja kui patriarh Kirill pühitseb ukrainlaste tapmiseks mõeldud rakette, ajab blatnoi Kirill sedasama blatnoiriigi asja. Gulagist ime läbi eluga naasnud Jüri Freyberg kirjeldab oma mälestustes blatnoid, kes end munandikotte pidi nari külge naelutas – protestiks tööle sundimise vastu, et jääda kindlaks oma moraalile, mis ei luba tööd teha, küll aga tappa, röövida ja varastada. Aga aitab munanditest nüüd.

Mul oli juuksur, kes enam ei ole minu juuksur. Noor vene-lanna, head eesti keelt rääkiv, südamlilik ja sõbralik. Eesti kodanik. Käisin mitu aastat tema juures ja meil oli alati huvitav juttu ajada. Üks käimine jäi viimaseks. Kui kuulsin, et Zelenskõi on kloun, Putin tõeline president, tugev isiksus, kellest mu juuksur lugu peab. Kui kuulsin ironilist lauset

selle kohta, kuidas poolakad varsti lääne poolt Ukrainat ründavad. Adusin, kui sügaval istub ka selles noores naises oma kultuuri ja inforuumiga kaasa antud vägivallamentali-teet. Vägivaldsus on väärtus, inimlikkus nõrkus. Ja veel – teised teevad ju ka. Poolakad, tõsi, ei ole veel Ukrainat rünnanud.

Blatnoikultuur ei ela üksnes vanglates ja vangilaagrites, kuigi on seal olemas kõige kontsentreeritumalt. Võib-olla on seda sinna isegi vähem alles jäänud, kui Vene ühiskonna igapäevaellu. Sest kurjategija ja korralduri rollid on selles kultuuris ammu lootusetult sassi läinud. Mihhail Hodorkovski kirjutab oma raamatus „Vanglas“: „Tänapäevases õiguskaitse-süsteemis südametunnistusega inimesed ellu ei jää. Vale – kohtule, kodanikele, iseendale – see on seadus.“ Ta kirjeldab „huvitavat“ inimest, kes „kuulus ühte õiguskaitsejate bande-dest“. Bande eesotsas seisis prokuratuuri polkovnik, sinna kuulusid kümned operid (operatiivtöötajad – V. L.), tolli-ametnik ja veel mingid ametnikud. Lugege, siin ei ole ruumi nende lugude ümber jutustamiseks.

Selle nähtuse juured. Kuhu need ulatuvad? Teame kümnetest miljonitest Venemaa vangilaagrites tapetud, nälga surnud inimestest. Ka rahvuse alusel tapetutest – selle eest, et olid poolakas, volgasakslane, eestlane, krimmitatarlane ... Aga korrutame selle arvu viie või kümnega ja saame nende inimeste arvu, kes teenindasid seda süsteemi südametunnis-tuse hävimise hinnaga vabal tahtel või hirmu sunnil. Ka nemad ja nende järeltulijad püüavad ju juhtunut ning oma lähedaste tegevust moraalselt legitimeerida. Kümned miljo-nid inimesed, kelle lähedased olid vangistatud, tapetud ja kellest paljud oma lähedastest lahti ütlesid. Moraalne kollaps, mille kommunistlik putš Venemaal kaasa tõi, ei ole kunagi lõppenud. Stalini aeg, Stalini süü. Kas ikka üks ja ainult? Ja

ühel päeval loeme, tegelikult loeme seda sageli juba praegu – Putini aeg, Putini süü. Aga edasi? Kes loob järgmise aja ja on järgmine süüdlane ning vastutaja Putini-järgsel Venemaal?

Kas see ahel saab katkeda? Kes selle katkestab? Võib-olla teeb seda sõda Ukrainas? Ei tea, ei usu. Rahva kollektiivse alateadvuse sügavuses istuvad baashoiakud ei muutu lihtsalt ühe kaotatud või võidetud sõja pinnalt. Kaotajate alateadvus hakkab looma uusi alusmüüte oma tõe kehtestamiseks. Seeme läheb uuesti idanema, kõik kordub – muidugi mitte täpselt samal kujul.

Mõistagi, ühed süüdlased on alati käepärast võtta. Need on juudid. Kui palju olen kuulnud mõttekäiku, et Stalin oli vaid nukk juutide võimuhaaramise vandenõu teoks tegemisel. Viimati paari aasta eest Kasahstanis ühe vana tšetšeeni käest, kes lapsena koos perega Kasahstani küüditati. Omaette teema on Venemaa ja islamiterrorismi toitvate riikide lähenemine ja juutide vaenamine selle pinnalt.

Kas kahetsus on võimalik? Natsism valitses Saksamaad napid kaksteist aastat. Teise maailmasõja järel käis see rahvas läbi raske kahetsusteekonna, mis mõneti kestab seniajani. Venemaal ei ole sellist puhastumist, enesessevaatamist kunagi toimunud ja kuni ei toimu, ei ole ka lootust üle saja kahekümne aasta iseennast toitnud vägivaldaahela katkemisele. Võib-olla on see ahel siiski märksa pikem ... „Me elame juba sajandeid surnud majas,“ ütleb poolakast Gulagi vangile Gustaw Herling-Grudzińskile tema mälestusteraamat „Teine maailm“ laagrikaaslane Natalja Lvovna, kui andis Grudzińskile lugeda Dostojevski teose „Märkmeid surnud majast“.

Mõned metafoorid tõusevad meelde. Poeg rääkis mulle sipelgate surmaringidest. Sipelgad kõnnivad alati üksteise sabas. Vahel juhtub, et feromoonid veavad alt ja mingi osa

sipelgakolooniast hakkab käima ringiratast. Nad ei suuda seda ringi katkestada. Kui juhtuks ime ja ÜKS sipelgas katkestaks selle surmaringi, suudaks ta ka teised päästa. Aga see on teoreetiline oletus. Looduses kõnnivad sellisesse ringi sattunud sipelgad end üksteise sabas surnuks. Aga inimesed?

I
OSA

Hroza küla elanik Vassili kaotas 5. oktoobri raketirünnakus oma naise.
Autori foto

HINGEDEPÄEV HROZA KÜLAS

Eile oli hingedepäev. Eile hommikul sõitsime Kupjanski rajooni Hroza külla. Mõne nädala eest, 5. oktoobril, istus küla keskus kohvikus sadakond inimest peielauas. Külainimesed mälestasid 2022. aasta 29. märtsil Donetskis Popasna lähedal hukkunud Andri Kozõri. Koduküla oli tema lange-mise ajal okupeeritud, seetõttu maeti Andri esialgu Dnipro surnuaiale. Andri säilmed maeti 5. oktoobri hommikul tema poja Denissi eestvõtmisel ümber koduküla Hroza surnuaiale.

Eile õhtul, kui juba hotellitoas tagasi olin ja seda lugu hakkasin kirjutama, meenus kaheksa aasta tagune hingede-päev. Siis tuli minu tollal üheksa-aastane poeg välja mõttega, et tahab koju käima tulnud hingedele ööseks sööki lauale jätta. Kattis laua viiele inimesele. Viis taldrikut, viis juustu-võileiba, viis klaasi vett, liha. Nuge ja kahvleid ei jätkunud kõigi taldrikute juurde, aga ta arvas, et hinged saavad söögi-riistu omavahel jagada. Hommikul vara panin toidu laualt ära. Kui poeg ärkas, küsis ta, kas oli söödud ka. Ütlesin, et väga ei oldud, aga ehk natuke näksitud oli ühe leiva küljest. Poeg jäi vastusega rahule.

Hroza külas võis eile õhtul väga palju hingesid koju käima tulla. Viiendal oktoobril kell 13.15, kui külarahvas istus

peielauas, langes kohvikule venelaste sihitud ja saadetud Iskanderi raketit. Hukkunute arvuna nimetatakse nüüdseks viiskümmend üheksa, aga see ei pruugi olla lõplik. Keegi ei tea, kui palju täpselt istus lauas inimesi, kui palju seal lapsi ringi jooksis. DNA-analüüsi põhjal on osa jäänustest tuvastatud, osa jäänud konkreetsete inimestega kokku viimata. Hroza külas elas enne raketirünnakut umbes kolmsada kolmkümmend inimest.

Inimesed, kellega kohtume, ei suuda lähedaste surmast rääkida. Kõik haavad on alles nii värsked. Jõuame külapoodi. Olha, poemüüja, on nõus minuga rääkima.

Külas on kõik kõigiga seotud. On alati olnud. Andri Kozõr, ümbermaetu, ja tema naine Halõna olid Olha parimad sõbrad. Muidugi oleks Olha läinud Andrid mälestama. Aga 5. oktoobri hommikul suri Olha vend Aleksõi. Venna surm päästis Olha, tema lapsed ja lähedased.

Hukkus Andri Kozõri kogu pere. Naine Halõna, nende lapsed: kahekümne ühe aastane tütar Liza, kahekümne kuue aastane poeg Deniss, Denissi naine Niina. Enne suure sõja algust elas ja töötas pere Poolas. Kui sõda algas, läksid isa ja poeg Ukrainat kaitsma. Halõna ja Liza jäid Poola. Nad tulid Andri matustele Poolast.

Kui suure sõja esimestel päevadel venelased Hroza okupeerisid, olid paljud külaelanikud juba lahkunud. Kohale jäänute hulgas oli neid, kes okupante rõõmuhoietega vastu võtsid. Nende arvates saabusid vabastajad. Vladimir ja Dmitri Mamon on vennad, õigupoolest poolvennad. Nad on ühe isa, Sergei Mamoni pojad. Emad on erinevad. Vennad astusid kohe okupantide teenistusse. Hakkasid pidama valvet küla kontrollpostis. Dmitri ema Nataša hakkas Vene sõduritele süüa keetma.